

DOKTORI ÉRTEKEZÉS TÉZISEI

Benkő Brigitta

**Szociálpedagógia szakos hallgatók a
felsőoktatásban és a munkaerő-piacon**

DE Bölcsészettudományi Kar
2006

a, AZ ÉRTEKEZÉS CÉLKITŰZÉSE, A TÉMA KÖRÜLHATÁROLÁSA

A dolgozat elsődlegesen egy megismerési célokat szolgáló empirikus kutatás eredményeit mutatja be. Egy olyan szakterület hallgatóiról kíván hiteles képet adni, akiket a közvélemény még alig ismer, akik a differenciált, többszektörű felsőoktatás alsóbb szegmensében helyezkednek el.

Azért, hogy hazánkban a szociális szakmák a tradicionális értelmiségi foglalkozásokhoz képest csak késve indulhattak el a professzionalizálódás útján, az elmúlt évtizedek sajátos politikai és társadalmi körülmények a felelősek. A 1989-es politikai fordulat után azonban gyors ütemben bontakoztak ki a szociális képzések, amelyeknek a fentiekből következően nem egyszerűen utánpótlást biztosító, hanem hiánypótló szerepük volt.

A 90-es évtizedben született szociális és gyermekjóléti törvények új dimenzióba helyezték a rászorultak segítségét (Herzog 1997). A múltból örökölt intézmények mellett vagy ezeket átalakítva, kiegészítve új típusú intézmények, programok jöttek létre, amelyek a korábbi bürokratikus, hatósági munkával szemben kliensorientáltak, preventív szemléletűek, s így egyre összetettebb, szakszerűbb tevékenységet kívánnak meg a segítő szakemberektől, s ezáltal növelték a szociális felsőfokú végzettségük iránti keresletet.

A szociálpedagógus képzés terjedése időben egybeesett a piactudományokra áttérő magyar társadalomban zajló lényeges átalakulásokkal, amelyek hatása a felsőoktatási alrendszer sem hagyta érintetlenül. A foglalkoztatási viszonyok drasztikus változása új életstratégiákat hívott életre. Egyre többen tekintik a jobb életésélyek, a sikeres státuszszerezési folyamat elengedhetetlen feltételének a felsőfokú végzettség megszerzését. A felsőoktatás iránti társadalmi igény eddig még soha nem tapasztalt mértékben nő. Ebben a társadalmi kontextusban kell értelmeznünk a vizsgált szak tömegesedését is. A szociálpedagógia rövid idő alatt népszerű szak lett a jelentkezők, főként a munka mellett tanulók körében. Ebben több tényező is szerepet játszik: a kezdeti években az átlagosnál biztonságosabbnak mutató munkaerő - piaci kereslet, a szak újszerűsége, elnevezése, amely bizonytalan körvonalaival lehetővé teszi, hogy sokféle várakozás belevetíthető legyen, a

képzőintézmények beiskolázási stratégiája, amelynek része a belépési kritériumok meghatározása, megkönnyítése, s nem utolsósorban a képzőhelyek térbeli, fizikai elérhetősége, ami a költségfordításokat minimalizálja. Ez egyúttal már előrevetíti azt is, hogy mely rétegek továbbtanulási stratégiájában kaphat szerepet a szociálpedagógus végzettség megszerzése. Az általa betölthető munkakörök az átlagos „piaci megtérülést” ígérő munkakörök közé tartoznak. Ezzel a diplomával nem vezet út a versenyszférába, sem a jól fizető állami alkalmazotti állásokba, ezáltal a konzisztensen jó helyzetű családok gyerekei számára nem lesz célpont, viszont azon társadalmi csoportok számára, amelyek kevesebb erőforrással rendelkeznek, s a továbbtanulást helyben képzéssel el, a szak elvégzése a felfelé irányuló foglalkozási mobilitás lehetőségét kínálja.

A magyar felsőoktatás struktúrájában újszerűnek és fiatalnak számító képzés több szempontból is rászorít arra, hogy a figyelem középpontjába kerüljön. A sok lehetséges vizsgálati dimenzió közül elsősorban azokra koncentráltam, amelyeket a szak extenzív növekedése különösen érint. Így került a középpontba a képzés rekrutációs bázisának a vizsgálata, a hallgatók motivációi, a képzésről alkotott véleményük, a képzésben eltöltött évek hozadékai és a munkaerő-piachoz való kapcsolódásuk kérdései.

Az értekezés egyik fókuszpontja a **szak expanziós folyamatának bemutatása**, többféle értelemben vett növekedés szemléltetése, amelyeket az expanzió kapcsán említeni szokott a szakirodalom. (Th .Green 1980) A szak múltján végigtekintve időben meglehetősen sűrítve követhetjük nyomon az intézmények, tagozatok, a célközönség számának mennyiségi gyarapodását. Az egyes intézményeket abból a szempontból is vizsgáltam, hogy földrajzilag mekkora területre terjed ki a vonzásuk és ennek következtében milyen képet mutat a hallgatók regionális eloszlása.

Az értekezés másik központi kérdése a **hallgatói rekrutáció** vizsgálata. Az új képzéssel „üres státuszok”, új férőhelyek keletkeztek a felsőoktatásban. Kérdés az, hogy kiket, milyen társadalmi háttérű egyéneket vonz az új foglalkozás, kiknek jelenti a diplomássá válás lehetőségét, mutatja-e a résztvevők összetétele az oktatási esélyegyenlőtlenségek csökkenését. Kíváncsiak voltunk arra, hogy milyen társadalmi, demográfiai, települési jellemzőkkel írhatók

le a szakot választók, milyen **motivációs készlettel** lépnek be a képzésbe, milyen extrinzik /intrinzik ösztönző tényezők állnak a döntésük hátterében, mennyire megalapozott a választásuk. Változik-e a szakválasztáshoz való viszonyuk a képzés folyamán? Mennyire erős bennük a szándék arra vonatkozóan, hogy a választott szakmát ténylegesen is gyakorolják. Kik azok, milyen karakterisztikumok mentén különülnek el a többiektől, akik mindenképpen szociálpedagógusok akarnak lenni.

A felsőoktatás bővülésének egyik következménye, hogy heterogénebbé váltak azok az indítékok is, amelyek a belépésre ösztönöznek. Egy konkrét foglalkozásra való felkészülés igénye nélkül is érdemes felsőfokú tanulmányokat folytatni, hisz ez hosszú távon egyfajta tőkebefektetésként is felfogható.

A képzőintézmények, és főleg a szakma szempontjából azonban korántsem mindegy, hogy milyen arányban jelentkeznek olyanok, akik csak eszközjelleggel választják a szakot és a későbbiekben is csupán különböző kényszerek folytán maradnak a pályán. A hallgatók motivációi szűrőfunkciót is betöltenek abban a vonatkozásban, hogy a feljüket irányuló szakmai szocializációs hatások közül melyeket engednek érvényesülni.

A rekrutáció és a motiváció-kutatásnál nem feledkezhetünk meg arról a tényről, hogy **egy „típusos” női szakot/szakmát** vizsgálunk.

Még mindig tartja magát az a közvélekedés, hogy ezek a munkák kevesebb szakértelmet követelnek és leginkább olyan képességeket, adottságokat, személyiségvonásokat feltételeznek amelyeket a nők inkább birtokolnak, mint a férfiak. (Stiegler 1994) Emellett az adott „női” pályákon elérhető jövedelem is erősen befolyásolja azt a tényt, hogy melyik nemhez tartozók választják. A dolgozatban kitérünk a nemek és foglalkozás viszonyára és nyomon követjük a nemi arányok alakulását az indulástól napjainkig.

Önálló témakört képeznek a szakmai szocializáció megítélésével kapcsolatos **hallgatói vélemények**. Milyen a képzés és a képzéshez kapcsolódó szolgáltatások megítélése hallgatói szempontból? Hogyan vélekednek szakmai felkészítésük tartalmi, tárgyi, személyi feltételeiről? Mit gondolnak a tananyag mennyiségi, minőségi elemeiről, a különböző tananyagrészek fontosságáról, az elmélet és a gyakorlat viszonyáról, a különböző készségek, kompetenciák fejlesztéséről? Miben látják a képzés pozitívumait és negatívumait?

Nem állt szándékunkban a válaszok alapján intézményi rangsort felállítani. Leginkább a képzés tartalmi oldalával kapcsolatos véleményeket akartuk feltérképezni. A hallgatói meglátások, kritikai észrevételek hasznosítható elemeket is tartalmazhatnak, amelyeket az útkeresési időszakon túljutott képzés a tananyag-korszerűsítésben felhasználhat.

Ugyancsak a kutatás tárgyát képezte a **szak munkaerő-piaci megméréstetése**. A végzett hallgatókat arról kérdeztem meg, hogy miként sikerült a munkavilágához való kapcsolódásuk. Milyen ágazatokban, milyen munkakörökben tudtak elhelyezkedni, mennyire jellemző körükben a dequalifikáció. Kíváncsi voltam arra is, hogy milyen tényezőknek tulajdonítják a sikeres állástalálást. Mennyire elégedettek jelenlegi munkájuk különböző attribútumaival és hogyan képzelik el további szakmai pályafutásukat, hogyan viszonyulnak a szociálpedagógia szak melletti döntésükhöz, hogyan reflektálnak (többnyire már szakmai tapasztalatok birtokában) a curriculum tartalmára. Végezetül röviden arra is kitérek, hogy milyen egyéb személyes hasznokat jelentett számukra a képzés, milyen maradandó élményeket őriznek tanulmányaik időszakából.

b, A KUTATÁS MÓDSZEREI

Miután az volt a cél, hogy a szociálpedagógus hallgatókról a fent említett vonatkozásokban általánosítható, megbízható és érvényes ismereteket kapjunk, a vizsgálati módszert ehhez a célhoz igazodva választottam meg. Így lett a kutatás fő módszere a survey, amely alkalmas arra, hogy nagy létszámú mintáról adatokat gyűjtsünk. Ezt egészítette ki,- elsősorban az expanzióra és a nemek arányainak változására vonatkozóan - a már meglévő statisztikai adatok elemzése. Emellett kiegészítő jelleggel interjútechnika alkalmazására is sor került, egyrészt a kérdőíves vizsgálatok előtt a releváns kérdések felderítésére másrészt a kapott eredmények értelmezésére, ellenőrzésére. A mintavétel rétegzett eljárással történt. A nyolc magyarországi képzőintézmény minden évfolyamáról bekerült a mintába a nappali tagozatosok egynegyede, a levelező tagozatosok 15%-a. Ily módon a megkérdezett hallgatók létszáma 925 fő volt. Ebből 428 fő nappali tagozatos és 497 fő levelező tagozatos.

A végzett hallgatók közül minden negyediket szisztematikus véletlen mintavételi eljárással választottam ki az 1994 és 2001 között végzettek listájáról. A megkérdezés postai úton történt. A válaszolók száma 246 fő. A kutatás a 2001/02-es tanév folyamán zajlott. A nappali és a levelező tagozatosok esetében a minta reprezentatívnak tekinthető. A végzettek esetében a reprezentativitás annyiban esorult, hogy az egyik intézménynél nem sikerült a két utolsó évben végzettek adataihoz hozzájutni. Az így kiesőket a földrajzilag legközelebb fekvő két képzőhely listájáról pótoltam. Az adatok feldolgozása SPSS-programmal történt.

c, EREDMÉNYEK

Az 1990-es évek közepére alakult ki az a képzési szerkezet, amely napjainkban is jellemző. A nyolc főiskolán a legutolsó statisztikai adatok szerint közel hétezeren tanulnak. A hallgatói létszámok folyamatos emelkedése mutatja, hogy a szak iránti társadalmi igény töretlenül fennáll. Az első évfolyamra felvettek száma több éven keresztül nőtt, majd intézményenként különböző szinten megállapodott. A hallgatói létszám azokon a főiskolákon a legmagasabb, amelyek egyéb képzésekkel nem tudták pedagógusképző profiljukat bővíteni. Az intézmények többsége a nappali tagozatos képzéssel kezdte, majd néhány év elteltével a levelező oktatást is elindították. A levelező tagozatosok száma minden képzőhelyen meghaladja a nappalisokét, arányuk a hallgatók között 71%.

A levelezőképzésben részesülők magas aránya különböző nézőpontokból tekintve mást – mást jelent. A szakma presztízsének szempontjából bizonyosan kedvezőtlen jelenséggel állunk szemben. Ugyanakkor, ha a képzésben részt vevők oldaláról közelítünk a kérdéshez, akkor számukra a levelezőképzés lehetősége mobilitási esélyt jelent, egy vágyott státusz megszerzését vagy megtartását, vagy legalábbis erre való reményt.

Hasonlóan a felsőoktatás egészében tapasztalt tendenciákhoz, a vizsgált szakon is egyre nőtt a költségtérítések aránya. A levelező tagozatosoknál ez az arány ma már 35%, a nappalisoknál 7%. Adataink alapján tandíjfizetés a levelezősöknél szignifikánsan összefügg a nemmel. A férfihallgatók 61,5%-a fizet költségtérítést, a

nőknek viszont csak 26,7%-a. Még egy jellemzőben különböznek a költségtérítések a minta egészétől; nevezetesen, hogy körükben a levelező tagozaton érettségizettek felül reprezentáltak. Vagyis költségtérítéses levelezőképzés elsősorban az alacsonyabb státuszú férfiak hátrányait csökkenti. Azt is tudnunk kell, hogy a költségtérítés vállalása átlagos vagy annál alacsonyabb jövedelemszint mellett történik.

A hallgatók döntő többsége első próbálkozásra bejut az általa kiválasztott intézménybe, amely rendszerint a lakóhelyéhez legközelebb eső intézmény. Területi, településtípusok szerinti kontextusban mindez azt jelenti, hogy a szak expanziója egyértelműen kedvezett a kisvárosi, községi népességnek. A hallgatók állandó lakóhely szerinti megoszlása visszatükrözi a képzőintézmények térbeli elhelyezkedését és képzési kapacitását. Megyei bontásban nappali tagozaton a Győr – Sopron- Moson, levelező tagozaton Hajdú –Bihar megyében a legmagasabb az ezer lakosra jutó szociálpedagógusok száma. Az intézmények székhelye körüli koncentráció a szakirányú elhelyezkedési nehézségeit vetíti előre.

A nemi arányokat létszámbeli súlyuknál fogva a levelező tagozatosok határozzák meg. A levelezősök között a kezdetekhez, a kilencvenes évek közepéhez képest az ezredforduló körül nőtt a férfiak aránya, de ez a növekedés csak átmenetinek bizonyult. A férfiak aránya ismét csökkenni kezdett. A nappali tagozatosoknál viszont a képzés bővülése sem eredményezte a férfi hallgatók arányának módosulását. A szociálpedagógia szak tehát megmaradt tipikusan női szaknak. A nők aránya a tanító és a főiskolai szintű képzésben részesülő tanárszakosok aránya közti sávban mozog.

A férfi és a női hallgatók társadalmi helyzetében a nappalisoknál majdnem szignifikáns különbséget találtunk. A nappali tagozatos fiúk magasabb arányban származnak olyan családokból, ahol mindkét, vagy legalább az egyik szülő felsőfokú végzettségű.

A belépési kritériumok lazítása és a levelező képzés kiterjesztése a vizsgált szaknál elsősorban azoknak a férfihallgatóknak kedvezett, akiket a középiskola különböző okokból kifolyólag kevésbé sikeresnek minősített.

Általában véve jó lépésnek bizonyult a szülők iskolai végzettségének együttes figyelembe vétele. Ha külön-külön nézzük a szülők végzettségét, akkor a nappalisok esetében az apáknál a szakmunkás, az anyáknál a gimnáziumi érettségi a leggyakoribb kategória. A levelező tagozatosoknál pedig mindkét szülőnél a szakmunkás végzettség a leggyakoribb, ill. az anyáknál szorosán követi ezt a szakközépiskolai végzettség. A két tagozat hallgatóinak némileg eltérő családi hátterére már ez az adalék is rávilágít, azonban elsősorban nem erre akarjuk felhívni a figyelmet, hanem arra, hogy a szakmunkás apák mellett rendszerint magasabb végzettségű anyákat találunk. Többnyire érettségizetteket, de nem ritkán felsőfokú végzettségűeket. Ez a tény árnyalja a szakra bekerülők társadalmi hátterére vonatkozó ismereteinket.

A nappalisoknál kb. a hallgatók háromnegyede jön olyan családokból, amelyekben legalább az egyik szülő érettségizett, a levelezősöknél kb. kétharmad. Vagyis többnyire azok kerülnek be a szakra, akiknél az egyik szülő alacsonyabb végzettségét kompenzálja a másik szülő magasabb végzettsége. A szülők iskolai végzettségét összehasonlítva a relevánsnak tekintett korcsoportok össznépszerűségben előforduló arányaival elmondhatjuk, hogy a szak – ha a társadalmi helyzet bonyolult többdimenziós feltérképezésétől eltekintünk - elsősorban a középfokú végzettségű, - szakmunkás és érettségi – összetételű szülőpárból álló családokból jövők számára jelent esélynövekedést arra, hogy diplomássá váljanak. Konzisztensen jó helyzetű, azaz többféle tökeféleséggel jól ellátott családokból csak viszonylag kevesen választják a szakot. A mintába bekerült hallgatók felsőfokú végzettségű szülei nem tartoznak az anyagi dimenzióban a tökével jól ellátottak közé. A vállalkozó szülők esetében sem tapasztaltunk kiemelkedő anyagi színvonalat. Többségük önfoglalkoztató, a hagyományos ipari, építőipari szolgáltatásokban alkalmazott nélkül dolgozó kisiparos.

A felsőfokú végzettségű anyák döntő többsége főiskolai végzettségű pedagógus. A diplomás apák változatosabb foglalkozási eloszlást mutatnak. Pedagógus kevés van köztük.

Éles különbség figyelhető meg a csekély számú egyetemi végzettségű szülő és a főiskolai végzettségű szülők gyerekei között bizonyos jellemzők tekintetében, (anyagi helyzet, diákmunka, településtípus) valamint az elhelyezkedésükben. A különbség akkor is fennáll, ha csak az egyik szülő egyetemi végzettségű. A főiskolai

végzettségűek jellemzői inkább az érettségizettekéhez állnak közelebb. Az egyetemi végzettségű szülők gyerekei – akik számszerűleg kevesen vannak - az átlagnál jóval magasabb arányban helyezkedtek el szakirányban, ill. alulreprezentáltak a dequalifikált munkakörökben. Mindkettőben szerepet játszik a számottevőbb kapcsolati tőkéjük.

Az egyértelműen bebizonyosodott, hogy a szakválasztást és a szakma választását külön kell kezelni, hisz, mint számítottunk rá, nagyon sokan választották más elérhető alternatívák hiányában valamilyen felsőfokú végzettség elérésének eszközeként ezt a szakot. Erre a piaci keresletre az intézmények a levelező képzés volumenének növelésével reagáltak, sőt maguk is keresletgerjesztő tényezőként léptek fel. Ez az a kérdéskör, amelyre a legkevésbé sikerült érdemi válaszokat kapni. Erre részben a vizsgálati módszer, részben a válaszolók énvédő mechanizmusai következtében számítottunk is. A segítő szakmáknál sztereotípnak tekinthető válaszok mellett még így sokan mintegy kéttizedük vallotta a nyitott kérdésben, hogy szakválasztásuk csak valamilyen kényszer miatt történt. A kapott válaszok alapján annyit biztosan állíthatunk, hogy a szakválasztásban a társadalmi mozzanatok meghatározóbbak, mint a különböző személyiségdimenziók. Kedvezőtlen jelenségnek minősíthetjük, hogy a hallgatók egy jelentős része – főleg a nappalisok – már a képzés éve alatt szorong a munkanélküliségtől, a pályaelhagyás gondolatával is foglalkozik. A nappali tagozatosok igen magas arányban már egy újabb diploma megszerzését fontolgatják.

A képzés megítélését, az elmélet –gyakorlat viszonyát, az egyes tantárgyak arányát, hasznosságát, a képzés erősségeit, gyengeségeit illetően a jelenlegi és a volt hallgatók, hasonlóan vélekednek, bár a válaszadási hajlandóságban nagy volt a különbség a végzett hallgatók javára. Az, hogy milyen válaszokat adtak a képzésben bent lévőknek azzal függött össze a legerősebben, hogy számolnak-e azzal az alternatívával, hogy szociálpedagógusok lesznek vagy sem. A volt hallgatók válaszai nincsenek összefüggésben azzal, hogy milyen típusú munkát végeznek. Nagyfokú egyetértés tapasztalható abban, hogy a képzés legfőbb erőssége a széles tantárgyi kínálat, a sokféle ismeret, az oktatás szemléletmódja és mindezeknek a hallgatók életszemléletére, világlátására, személyiségfejlődésére gyakorolt

pozitív hatása.

A többség szívesen tanulna nagyobb óraszámú pszichológiát és egy jóval kisebb alcsoporthoz szociológiát és szociális munkát. Az ún. „töltelék tantárgyak” miatt leginkább a nappalisok panaszkodnak. Azt a véleményt is sokan osztják, hogy több időt kellene eltölteni a gyakorlati terepeken, a gyakorlatra való felkészítésnek hatékonyabbnak kellene lenni. A képzés legnagyobb gyengeségét abban látják, hogy felszínes, kiforratlan, sok a bizonytalanság a releváns képzési tartalmakról. A gyakorlatban szükséges kompetenciákat nem fejleszti eléggé.

Ami a végzettség munkaerő-piaci eladhatóságát illeti, elmondhatjuk, hogy a szociálpedagógusi diploma is eleget tesz annak a kívánalomnak, hogy tulajdonosa esélyesként induljon a munkalehetőségekért folytatott versenyben. Mint adataink mutatják, körükben a munkanélküliek aránya nem tér el a felsőfokú végzettségűek körében tapasztalható arányoktól.

Lehangolóbb képet kapunk ha azt nézzük, hogy mekkora a szakirányú elhelyezkedés aránya, (43,5%) ill. milyen magas azoknak az aránya, akik olyan munkakörökben dolgoznak, amelyekben túlképzetnek számítanak (22,7%). Indirekt módon tudják hasznosítani képzettségüket - lévén a kétszakosok - a pedagógus munkakörökben dolgozók. A szakirányú elhelyezkedés szignifikánsan a szakma iránti elhivatottsággal és a nemmel függ össze. A férfiak a nőknél alacsonyabb arányban találhatók szakspecifikus munkakörökben. A szakirányú elhelyezkedéshez a legnagyobb felvevő piacot a gyermek és ifjúságvédelmi alap- és jóléti szakellátások jelentik. Itt helyezkedett el a végzettség mintegy negyede.

A munkanélküliség szignifikáns a településtípussal és a szülők közös iskolai végzettségével, azaz a kistélepeken élő, alacsonyabb iskolai végzettségű szülők gyerekeit sújtja.

A szociálpedagógus szerep betöltése nem pervazív, csak kevesen mutatnak hajlandóságot arra, hogy egy szakirányú állás érdekében jelentős magánéleti áldozatokat - beleértve a lakóhely-változtatást - hozzanak. Elsősorban meglévő kapcsolati hálójukat nem akarják feláldozni.

A megkérdezettek közel három tizede szeretne a közeljövőben foglalkozást változtatni. A változtatási szándék szignifikánsan

összefügg a végzett munka jellegével. Azok szeretnék inkább változtatni, akiknél a jelenlegi foglalkozásuk és a végzettségük között nincs kapcsolat. Egy újabb diploma megszerzésének vágya még nagyobb arányban, a megkérdezettek valamivel több, mint felében, felvetődött. Ténylegesen eddig mintegy tizedük szerzett második diplomát - leggyakrabban az államigazgatásban hasznosíthatót- és 8 % -uk a megkérdezéskor felsőfokú tanulmányokat folytatott.

Jóllehet a szociálpedagógus - képzés elsősorban felsőfokú szakképzés, - a kapott eredmények - általánosan képző funkciójának erősségét domborítják ki.

Sokoldalú ember- és társadalomtudományi műveltséget ad, fejleszti a hallgatók önismeretét, gyakorlatorientáltsága révén valós élethelyzeteket, nehézségeket ismertet meg, s ezzel segíti a problémamegoldási kompetencia erősödését. Ezen felül a kapcsolati hálóikat sűrűbbre szövi, ugródeszkát jelent egy újabb diploma megszerzéséhez, azaz erőforrásokkal ruházza fel őket. Főleg azoknál a hallgatóknál értékelhetjük pozitívan ezt a szakmai képzésen túlmutató hozadékot, akik családi környezetükből kevesebb kulturális tőkét hoznak, akik számára a főiskolás lét új szubkulturákkal, életstílusokkal, habitusokkal való ismerkedést jelent, s ezáltal hozzájárul a társadalom középosztályosodásához.

Míg egyik oldalon valóságos problémaként regisztrálhatjuk a dequalifikációt, a másik oldalon - elsősorban individuális szinten - azok a szakmai képzési célok túlmutató „externális” hasznok is figyelmet érdemelnek, amelyeket az életesélyeket, életminőséget növelik. Ezek még akkor is legitimálni tudják a képzést, ha a hallgató elvárásai rövid távon a munkába állást tekintve nem teljesülnek.

A kapott adatok alapján elmondhatjuk, hogy egy-egy szakterület hallgatóinak létszámnövekedését, a szakterület választása mögött meghúzódó indítékaikat, a választásukkal kapcsolatos bizonytalanságaikat, munkaerő-piaci megmérettetésüket csak a társadalmi újratermelőviszonyok komplex összefüggéseiben értelmezhetjük, s a túlképzést sem csak a gazdasági racionalitás szempontjából szemlélhetjük.

d, PUBLIKÁCIÓK

- Hochschulausbildung im Sozial – und Gesundheitswesen unter geänderten Bedingungen in Ungarn, Jahrbuch 2000, Hochschule Wismar

- Who are the social pedagogy training chosen by and why? The results of a Hungarian survey. Social Work Education (bírálat folyamatban)